

Prof. dr. A.G. Weiler

Diaconie en politiek vanuit een katholiek perspectief

Bij een terugtrekkende overheid kunnen ook de kerken als georganiseerde geloofsgemeenschap in sociaal en maatschappelijk opzicht een extra rol spelen. Zij verwachten van de overheid ondersteuning bij hun vrijwillige maar onontbeerlijke werk. De burgers stellen de overheid daartoe in staat door het betalen van belastingen.

In Christen Democratische Verkenningen van januari 1988 tekent drs. G.J. Hazenkamp, directeur van de Stichting Landelijke Gereformeerde Raad voor Samenlevingsaangelegenheden (GSA) te Leusden, een beeld van de rol, die de kerk als 'aanbieder van zorg' zou kunnen spelen in de magere jaren van de Nederlandse verzorgingsstaat. In de overgang van 'verzorgingsstaat' naar 'verzorgingsmaatschappij', zoals het CDA die voor ogen staat, zou naar zijn mening bij de stimulering van de onderlinge vrijwillige hulpverlening ook een plaats moeten worden ingeruimd voor de kerk. Nu de door de overheid bekostigde zorg afneemt en de verantwoordelijkheid voor een groot aantal zorggebieden weer aan particuliere samenlevingsverbanden wordt toevertrouwd, zou ook de kerk antwoord moeten geven op de nieuwe vragen en nieuwe opdrachten die zulk een samenleving

stelt. Een antwoord niet alleen in woorden en kritische commentaren maar in nieuwe daden, in nieuwe vormen van diaconie. Hazenkamp roept het CDA op de kerk in die nieuwe rol te erkennen, en roept de kerk op haar diaconale verantwoordelijkheid waar te maken.

Hazenkamp spreekt vanuit zijn werker-ervaring binnen de Gereformeerde Kerk, maar betreft uiteraard in zijn perspectief ook de nagestreefde hereniging met de Nederlands Hervormde Kerk, ook al is er formeel van een herenigingsstreven nog geen sprake. Zeker niet bij de diaconieën. Hervormden en gereformeerden verschillen daarin fundamenteel van mening. Hoewel Hazenkamp gereformeerd is, heeft hij, naar het oordeel van kenners binnen de redactie van Christen Democratische Verkenningen, een typisch hervormd artikel geschreven. Het artikel in het zomernummer van CDV van 1987 van prof. Runia 'De kerken in een zorgzame samenleving' verwoordt eerder de gereformeerde visie.

De situatie in de Rooms-Katholieke Kerk blijft bij Hazenkamp onbesproken, volgens eigen zeggen vanwege onvoldoende

Prof. dr. A.G. Weiler (1927) is hoogleraar middeleeuwse geschiedenis en wijsbegeerte der geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen.

kennis dienaangaande. De problematiek is echter belangrijk genoeg om ook eens vanuit de optiek van dat kerkgemeenschap te worden belicht. Ook dat genootschap kent een Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving, en het recente Landelijk Pastoraal Overleg (27-29 november 1987) heeft zich uitdrukkelijk met het thema van de (parochiële) diaconie bezig gehouden. De vraag kan dus gesteld worden: leeft in rooms-katholieke kringen dezelfde bekommernis als in de gereformeerde kerken, en wordt op dezelfde wijze gedacht aan een diaconale rol van de kerken als Hazenkamp naar voren brengt? Het is dienstig nog even aan te geven dat hij een tiental actuele vormen van diaconaat onderscheidt, elk aangeduid met een adjectief: sociaal diaconaat/zelfhulp -/verzorgings-/recreatief-/educatief -/participatief -/maatschappelijk -/wereld- /mobiliserend -/financieel diaconaat. Hij onderscheidt deze organisatorisch van duidelijk op de geloofsgemeenschap betrekking hebbende activiteiten, maar plaatst ze zeer uitdrukkelijk onder de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van de plaatselijke kerkeraad. Hoe denkt de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland, geconfronteerd met een verandering ten aanzien van de taak van de overheid in de vorm van afnemende bekostiging van zorg (een verandering die als waarden-verandering wordt gepresenteerd), over haar roeping om in woord en daad het sociaal en maatschappelijk vacuüm dat dreigt te ontstaan op te vullen?

Juist als Hazenkamp geef ik mijn mening in dezen slechts op persoonlijke titel, al zal ik uiteraard aansluiting zoeken bij in katholieke kring levende opvattingen.

Grenzen aan het terugtreden

1. Ik begin met een meer fundamenteel probleem, waarover naar mijn mening nog te weinig openlijk gediscussieerd is. Dat is de vraag welke grenzen er aan het terugtreden van de overheid inzake de

bekostiging van zorgfuncties moeten worden gesteld. Ik bedoel dan niet in de eerste plaats grenzen in financiële zin, die in termen van de rijksbegroting een orde van grootte aangeven onder welke de overheid bij het besteden van de openbare financiën voor doeleinden van zorg niet zou mogen gaan. Een dergelijke grens wordt immers zelf getrokken op basis van een proces van afweging van aan de overheid toevertrouwde belangen, en dus is de vraag welke ideële maatstaf bij dat proces van afweging wordt gehanteerd. Precies die ideële maatstaf is aan de orde, indien de overheid besluit in haar directe zorgfunctie terug te treden en ruimte te maken voor de particuliere vrijwillige hulpverlening in het kader van de overgang naar wat heet 'de verzorgingsmaatschappij'. Aan de orde is dus het zorg-concept zelf.

Ik denk te mogen zeggen, dat de katholieke sociale leer uitgaat van de onvervangbare waarde van de menselijke persoon. Elk mens moet in staat gesteld worden zijn/haar waardigheid als menselijke persoon te verwerkelijken. Daartoe behoren in een samenleving de fundamentele rechten van de mens voor elkeen gegarandeerd te zijn. Ook de sociale grondrechten zoals recht op arbeid, op huisvesting, op adequaat onderwijs etc. moeten naar vermogen in een samenleving gerealiseerd worden. Volgens de katholieke leer kan dat echter niet geschieden door de verantwoordelijkheid in dezen geheel en al aan de overheid over te dragen. De mens zou daardoor geheel afhankelijk worden van de staatsbureaucratie, hetgeen in strijd zou zijn met de fundamentele conceptie van de menselijke persoon als vrij sociaal project. Evenmin echter kan de verwerkelijking van die fundamentele en sociale grondrechten overgelaten worden aan het vrije spel van de maatschappelijke krachten. In dat geval zouden veel mensen gemakkelijk het slachtoffer worden van het dominante recht van de sterksten. De zorg voor de maatschappelijk zwakke-

ren dient dan ook door de overheid gedragen te worden, met als doel hen in staat te stellen zichzelf als persoon te verwerklijken. Die overheidssteun moet een dusdanige omvang en vorm hebben, dat zij voor wat betreft de materiële basis van hun bestaan in beginsel niet méér van andere mensen afhankelijk zijn dan de maatschappelijk sterkeren.

Deze stelling impliceert twee belangrijke uitgangspunten. Ten eerste, dat de fundamentele steun voor de maatschappelijk zwakkeren een overheidsaangelegenheid is, en niet kan worden overgelaten aan particulier initiatief of vrijwillige hulp. Het respect voor de menselijke persoon, ook als het gaat om de stille armen en de in materieel opzicht minst draagkrachtigen, om degenen die niet mee kunnen komen, zoals gehandicapten, om de aan lager wal geraakten zoals verslaafden en criminelen, om de mensen die altijd achter het net vissen, om vluchtelingen en asielzoekers, vraagt dat ook zij in staat gesteld worden tot sociale zelfverwerklijking. Juist op dat punt is uitsluitende afhankelijkheid van liefdevol gegeven particuliere ondersteuning niet aanvaardbaar. Het structurele uitgangspunt van de overheidszorg moet zijn, dat in de Nederlandse samenleving dusdanige voorwaarden zijn of worden geschapen dat elke menselijke persoon tot zijn recht kan komen, en dat wil in het geval van de minder bedeelden, de mensen in nood, de men-

sen in de marge van de samenleving, aan de onderkant van de maatschappij zeggen, dat zij tot hun recht moeten worden *gebracht* door structurele voorzieningen. Het particulier initiatief kan daarvoor geen blijvende verantwoordelijkheid dragen. Het gaat dus om een overheidstaak.

Ook in CDA-kring wordt de vraag gesteld, of in de huidige situatie de overheid nog wel het juiste adres is, als gesproken wordt over het opheffen van de armoede. Het probleem van de 'nieuwe armen' vraagt bijvoorbeeld naar de mening van de heer A. Oostlander juist om een op de specifieke situatie gerichte benadering.* Hij meent, dat het zeer moeilijk is om uitsluitend door middel van wetgeving het armoede-probleem op te lossen. Wetgeving is immers altijd algemeen en kan moeilijk onderscheid maken naar bijzondere gevallen. Particuliere organisaties of kerken kunnen veel gerichter optreden. Hij zegt daarover zeer behartenswaardige dingen.

Toch pleit ook hij voor overheidsbeleid inzake het armoede-vraagstuk als hij wijst op de noodzaak van een goede kinderbijslagregeling, scholingsprogramma's om mensen meer perspectief te bieden, emancipatiebeleid voor vrouwen, een beleid ten aanzien van sociale zekerheid dat de 'poverty trap' (fuik van de armoede) doorbreekt, etc. En hij ondersteunt ten volle de stelling, dat zelfs in een 'zorgzame samenleving' de overheid volledig haar verantwoordelijkheid behoudt ten aanzien van de armste bevolkingsgroepen en de opdracht heeft vloeren in het bestaan te garanderen. Precies dat wordt hier bedoeld.

Het tweede uitgangspunt is, dat die overheidssteun wat vorm en omvang betreft genormeerd wordt door de basismaat van persoonlijke onafhankelijkheid die ook uitgangspunt is voor de maatschappelijk

De overheid moet mensen in nood tot hun recht brengen door structurele voorzieningen.

* A.M. Oostlander. 'Armoede en de verantwoordelijke samenleving', *Christen Democratische Verkenningen* 10/87

sterkeren. Vanouds werd die maat aangeduid door het begrip 'mondigheid'.¹ In zijn oorspronkelijke wortel ('mond') betekent dat woord: in staat zijn tot het geven van bescherming aan beschermingsbehoeftigen, zoals de echtgenote, de kinderen, het huispersoneel. In het Duitse woord 'Vormund'/voogd is die grondbetekenis nog bewaard gebleven. Een jonge man was mondig, indien hij die huisvaderlijke taken op zich kon nemen, doordat hij voldoende bezit en/of inkomen had om als vrije man een huishouding te stichten, in stand te houden en te beschermen. Wie daartoe niet in staat was, zocht zich een beschermer en leefde in diens afhankelijkheid. De sociale connotatie van het begrip 'mondigheid' is echter in de loop van de Westerse emancipatie-geschiedenis op de achtergrond geraakt. Gebleven is de normwaarde van de persoonlijke onafhankelijkheid, zowel ten opzichte van de ouderlijke macht als ten opzichte van andere machten (met uitzondering van de overheid, wier macht door elke staatsburger dient te worden erkend). Het emancipatie-proces leidt in het Westen tot voortgaande individualisering, waarin afhankelijkheidsbanden, behalve die ten opzichte van de overheid, meer en meer worden geëlimineerd. Indien dat proces gaat in de richting van grotere humanisering van de samenleving, doordat meer en meer mensen in staat gesteld worden hun fundamentele menselijke waardigheid in persoonlijke en sociale zin actief te beleven, behoeft dat van kerkelijke zijde niet gekritiseerd te worden. Integendeel, de 'voorkeurskeuze voor de armen' brengt de kerken, ook de Rooms-katholieke kerk steeds weer aan de zijde van de onderdrukten, die niet tot hun *recht* kunnen komen.²

Welnu, die 'armen' zijn niet alleen in de Derde Wereld te vinden. Het jaarverslag van de Stichting Bedrijfspastoraat Aartsbisdom Utrecht over 1986/87³ komt tot dezelfde conclusies als de directeurs van de Sociale Diensten in hun recente rapport 'Minima zonder marge': Het leven

van de mensen met een minimuminkomen in Nederland wordt bepaald door geldzorgen. Velen hebben grote schulden. Er is sprake van 'stille armoede' bij zo'n 10% van de Nederlanders. In de verschuivingen die optreden in de traditionele industriële bedrijfstakken en beroepen, onder andere vanwege allerlei toepassingen van informatie-systemen, vanwege de lage dollarkoers, vanwege gebrek aan investeringen of financiële garanties, raken mensen hun werk kwijt. Zij voegen zich bij het grote leger van de uitkeringsgerechtigden, die meer en meer onzichtbaar worden in de samenleving. Hun aantal groeit nog steeds. Jongeren vinden moeilijk werk, als zij zich niet voorbereid hebben op de nieuwe wereld van de elektronische en informatietechnologie, en blijven aan de kant staan. Het aanzien van onze steden verandert drastisch. In een stad als Nijmegen leeft 35% van de bevolking op de een of andere manier van een uitkering, beurs of subsidie. Zulke steden veranderen van karakter. Zij worden meer en meer consumptie-centra; de produktiviteit in handel, nijverheid en diensten is niet langer het wezenskenmerk van de stad in economische zin. De sociale verhoudingen binnen zo'n stad ondergaan een grondige wijziging, en de spanningen zijn dagelijks voelbaar.

De kerken moeten voor deze mensen blijven opkomen. Tegen degenen die langdurig werkeloos op de arbeidsmarkt beschikbaar moeten staan, terwijl niemand hen wil huren, tegen de arbeidsongeschikten, de vluchtelingen kunnen zij niet zeggen: 'Gaat ook gij in mijn wijngaard en ik zal U geven wat billijk is' (Matth. 20, 4, 7). Zij kunnen wel de overheid en de verantwoordelijke politieke

1. Vgl. A.G. Weiler, 'Mentaliteitsverandering: op weg naar een nieuwe samenleving'. *Waar staat de staaf?* (Architectuur van de samenleving, 3) ('s-Gravenhage 1984) 54-70.
2. Zie: 'Kiezen voor de armen: een uitdaging voor de rijke landen', *Concilium* 1986/5.
3. Zie samenvatting door Hub Crijns in: 1.2.1. *Informatiebulletin*, 15/18 (2 oktober 1987) 718-719.

partijen oproepen aan deze mensen te geven wat billijk is als voorwaarde voor een menswaardig bestaan. Zij kunnen hun kerkleden oproepen in solidariteit bereid te blijven tot volgehouden belastingdruk om ook voor de maatschappelijk zwaksten mens-zijn in persoonlijke en sociale zin mogelijk te maken. Zij kunnen zich verzetten tegen de uitholling van het stelsel van sociale zekerheid en de voortgaande marginalisering van mensen. Zij kunnen de volksvertegenwoordiging en het kabinet oproepen op basis van een zo breed mogelijke maatschappelijke consensus te bepalen waar de platformgrens ligt, waarop elk mens in Nederland ten minste moet kunnen staan om een zinvol leven te kunnen opbouwen. Tien procent 'stille armen' is voor een welvarend land als Nederland veel te hoog. De graad van humaniteit van een samenleving wordt bepaald door de graad van menselijkheid van de sociale verhoudingen. De kerken hebben daarover wel degelijk het een en ander te zeggen.

Extra zorg

2. Als we het er over eens zijn, dat de overheid de zorg heeft voor de constructie van dat bestaansplatform, kan op dat platform de opbouw van de samenleving ter hand genomen worden *met inbegrip van* de zwakkeren die door de overheid gedragen worden. In de christen-democratische visie is het niet de taak van de overheid het hele gebouw te ontwerpen en uit te voeren: dat is in belangrijke mate de taak van niet-overheidspersonen: werkgevers en werknemers, ondernemers, zakenlieden, middenstanders, huisvrouwen, werkers in de dienstensector. In het sociale en maatschappelijke vacuüm dat zij (en niet de overheid!) noodgedwongen laten bestaan is er alle gelegenheid voor christenen om vanuit een evangelische inspiratie hun extra zorg voor de medemensen gestalte te geven.

Ik schrijf met opzet 'extra zorg'. Want onder die werkgevers en werknemers, on-

dernemers, zakenlieden, middenstanders, huisvrouwen en werkers in de dienstensector zijn heel wat christenen, die hun 'gewone' sociale en maatschappelijke activiteiten in allerlei profane verbanden verrichten òók als christen. De begriepelijke scheiding tussen 'kerk' en 'samenleving' is waar het op het maatschappelijk handelen van christenen aankomt, grotendeels kunstmatig.⁴ Christenen zijn in de eerste plaats 'gewone mensen', die hun maatschappelijke verplichtingen als 'gewone mensen' vervullen. Hun maatschappelijk engagement en hun 'gewone' inzet voor gerechtigheid en solidariteit met de armen en onderdrukten zijn als zodanig en uit zichzelf 'heiliging van de wereld'. De zevende gewone synode van de Rooms-katholieke bisschoppen over de roeping en de zending van de leek in kerk en wereld (oktober 1987) heeft dat in zijn slotboodschap aan het Volk Gods in een duidelijke formule erkend: 'De omvorming van de samenleving volgens Gods plan behoort tot de authentieke heiligheid van de christen-gelovige'.⁵ Werken voor de gerechtigheid in de samenleving is een heilig, in zich christelijk werk. Als christenen dan toch nog zich van 'gewone mensen' willen onderscheiden, dan mogen we wellicht verwachten dat zij zich steeds weer geroepen voelen om als hun onderkleed wordt opgeëist òók de mantel te geven (Matth. 5, 40).

Ook de kerken als georganiseerde geloofsgemeenschap kunnen in sociaal en maatschappelijk opzicht een extra rol spelen. Maar de visie op de problematiek is hier dan wel grondig anders dan door Hazenkamp werd geschilderd. De zorg voor het *recht* van mensen is een zorg van de overheid; de zorg voor de *gerechtigheid* onder mensen is een zorg van de over-

4. Vgl. *Kerk en samenleving; een signalement van de Nederlandse katholieke geloofsgemeenschap*, uitgave van de Kath. Raad voor Kerk en Samenleving, 's-Hertogenbosch 1984. — 'Katholiek in de Nederlandse samenleving', 1-2-1 reeks, nr. 9, Utrecht 1987.

5. *Kath. Nieuwsblad* (3 november 1987) 5, kol. 2, sub 4.

heid en van individuele mensen, dus òòk van christenen, dus òòk van de kerken. Op welke wijze moet die menselijke, kerkelijke zorg gestalte krijgen? Is het wenselijk in deze context de kerk als instituut op te waarderen ten koste van de kerk als organisatie, zoals zij zich onder andere manifesteert in (katholieke) maatschappelijke organisaties?

Alvorens een antwoord te beproeven, is het goed op een belangrijk historisch en cultureel onderscheid te wijzen tussen de reformatorische en de traditionele katholieke benadering van sociale vraagstukken. In tegenstelling met wat Hazenkamp aangeeft voor de protestantse wereld ligt in de katholieke traditie het zwaartepunt van het dienstbetoon niet in de parochies, maar daarbuiten.⁶ De katholieke sociale geschiedenis maakt dat duidelijk. Er werden bijvoorbeeld talrijke congregaties van religieuzen gesticht voor het lenigen van bepaalde noden: het verplegen van zieken, melaatsen, pestlijders; het begraven van doden, het vrijkopen van slaven, het herbergen van armen en vreemdelingen, het geven van onderwijs aan armen. Ook nu nog zijn de religieuzen in Nederland werkzaam in tal van sociale projecten, en afzonderlijk of gezamenlijk stellen zij veel geld en menselijke competentie beschikbaar voor sociale projecten, die met hun oorspronkelijke doelstelling overeenkomen.⁷ Er kan ook gewezen worden op de broederschappen van leken, zoals de Vincentiusconferenties. En ook nu nog werken veel organisaties buiten de parochies om: Vierde Wereldbeweging, Justitia et Pax, Mensen in Nood/Caritas Neerlandica, de Zonnebloem en dergelijke.

In een ander opzicht is er ook overeenkomst. Juist als vele protestanten zijn vele katholieken actief in oecumenische of algemene kaders: Solidaridad, IKV, IKVOS, Amnesty International, Vereniging Vluchtelingenwerk Nederland. Hoeveel tijd en geld met al deze ten dele of geheel buitenkerkelijke diaconie is gemoeid is moeilijk te zeggen. Wel is tekenend, dat de Neder-

landse Missieraad becijferd heeft, dat in 1986 een bedrag van honderdachtien miljoen gulden via katholieke kanalen naar de Derde Wereld is gevloeid ten behoeve van ontwikkelings- en evangelisatieprojecten. Ook in andere jaren had dit bedrag een vergelijkbare omvang. Vastenactie, Memisa (Medische missie actie), Miva (Missie verkeersmiddelen actie), Cebemo (tot 1980: Centrale voor Bemiddeling bij Medefinanciering van Ontwikkelingsprojecten; thans: Katholieke organisatie voor medefinanciering van ontwikkelingsprogramma's) zijn de namen van de grote trekkers, maar één derde van het genoemde bedrag kwam bijeen via plaatselijke en particuliere acties. In het 'werelddiaconaat', zoals de reformatorische christenen dit engagement noemen, spelen katholieken dus een rol van belang.

Het gaat hier om katholieke organisaties met een maatschappelijke doelstelling als dienst aan de wereld-samenleving. Het zou geheel tegen de ontwikkelingen van de laatste dertig jaar in gaan, als deze en vergelijkbare organisaties tot verlengstukken van de kerk als instituut zouden worden gemaakt. In Rooms-katholieke zin zou dat al gauw neerkomen op het onderbrengen van leken-initiatieven onder hiërarchisch toezicht. Dat zou in strijd zijn niet alleen met de geest van het Tweede Vaticaans Concilie, maar ook met de letter en de geest van het nieuwe kerkelijk wetboek. De zelfstandigheid van deze organisaties willen handhaven betekent echter geenszins dat zij niet uit zouden moeten zijn op een harmonische samenwerking met de kerk als instituut, onder erkenning van de bijzondere taken die aan bisschoppen toekomen, onder andere op het vlak van de verkondiging, ook waar het de structuren van de samenleving betreft.

Hetzelfde geldt voor de erkende katholieke maatschappelijke organisaties als de

6. (Parochiële) diaconie, S.14.

7. Zie brochure 'Vraag en Aanbod'...

Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuindersbond, de Katholieke Radio Omroep, de Katholieke Vereniging van Ziekeninrichtingen, de Nederlandse Katholieke Schoolraad en nog een aantal anderen, die zich onlangs hebben aangesloten tot de Stichting Verbond van Katholieke Maatschappelijke Organisaties (VKMO). Bij al deze organisaties staat de gespecificeerde en professionele dienst aan de samenleving vanuit een katholiek verleden en vanuit een actuele hedendaagse katholiciteit centraal. Vanuit de kern van het christelijk geloof, – dat niet geïdentificeerd mag worden met welke historische vorm van katholicisme dan ook –, zetten zij zich in voor de aan hen toevertrouwde belangen van mensen in de moderne samenleving, die gekenmerkt wordt door secularisatie, levensbeschouwelijk pluralisme en democratische besluitvormingsprocessen. De verantwoordelijkheden die katholieken, voor het overgrote deel 'gewone' niet-gewijde en zeer deskundige christen-gelovigen, hier dragen moeten, kunnen en willen, staan niet toe, dat al deze vormen van diaconie onder de rechtstreekse zeggenschap van de kerk als instituut zouden worden gebracht. Vaak heeft het belang van de kerk als instituut remmend gewerkt op het sociale, culturele en politieke engagement van katholieken, en heeft de hiërarchie haar beperkend gezag opgelegd aan wereldlijke activiteiten van 'leken'.⁸ De kerkgeschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw levert hiervan talrijke voorbeelden. Limburg en tot voor kort Nicaragua, om slechts twee voorbeelden te noemen, laten zien hoe bisschoppen zich ten opzichte van in hun ogen geseclariseerde en/of revolutionaire katholieken kunnen opstellen. De zelfstandigheid van de katholieke maatschappelijke organisaties is dan ook een kostbaar goed, hetgeen gelukkig veelal thans ook door kerkelijke leiders wordt ingezien.

Toch betoogt het Werkdocument van het

Landelijk Pastoraal Overleg (LPO) voor 27-29 november 1987⁹, dat de dienst aan de minsten in de samenleving wel degelijk ook een taak is van de parochies. Bij zijn bezoek aan Nederland in 1985 zei paus Johannes Paulus II tot vertegenwoordigers van de parochies: 'Zij is het eerste orgaan voor pastoraat *en sociaal werk*'.¹⁰ Allereerst gaat het daarbij om de zorg voor de noodlijdenden in de eigen gemeenschap. Reformatorische christenen noemen dit: 'gemeentediaconaat'. De katholieke parochies kenden zo hun armbesturen; thans gaat het om parochiële caritasinstellingen. Hun taken lijken uitgehouden doordat de armenzorg werd overgenomen door de staat, en door de aanvullende subsidiëring van allerlei welzijnswerk. Thans hebben zij de zorg voor de 'stille armen van de parochie'. Voorts is er de parochiële diaconie voor de zieken en gehandicapten.

De parochie kan zich via werkgroepen ook bekommeren om het behoud van de schepping (milieu-problematiek), om de vrede, de missie, de ontwikkelingssamenwerking, de mensenrechten, de sociale verhoudingen, met name in de zorg voor baanlozen, arbeidsongeschikten, ouderen, jongeren. In reformatorische kring is voorgesteld deze vorm van zorg 'samenlevingsdiaconaat' te noemen.

Men mag concluderen, dat de nadruk niet langer alleen ligt op de directe leniging van nood in de parochie en het scheppen van mogelijkheden daartoe, maar dat er ook aandacht groeiende is voor de noodzakelijke structurele veranderingen in de samenleving en het meewerken aan het scheppen van de noodzakelijke voorwaarden voor beide diaconale taken.

8. Vgl. 'De Kerk en de Christen-democratie. Een onderzoek naar de politieke keuze van de kerk in verschillende landen', *Concilium* 1987/5.

9. Auteur is Dr. J. Zuidgeest. Het Werkdocument is verschenen als *Special van '1-2-1' Informatiebulletin*, 15e jrg., Utrecht 1987.

10. T.a.p., S.17.

'Diaconie' is in dit verband de verzamelnaam voor allerlei manieren waarop (groepen van) christenen zich zorgzaam solidariseren met mensen in nood; de term 'parochiële diaconie' heeft betrekking op dergelijke activiteiten uitgaande van de parochie als de georganiseerde geloofsgemeenschap op plaatselijk niveau.¹¹ Het genoemde LPO-werkdocument constateert, dat er heel wat goeds gebeurt in het grensgebied van diaconie en pastorale zorg/gemeenschapsopbouw: werk in bejaardensociëteiten, zieken- en bejaardenbezoek, contactgroepen Nederlanders en Zuid-Molukkers, werk voor woonwagenbewoners; werkgroepen kerk en samenleving, maatschappelijk activeringswerk, Vastenactiecollecte, allerlei voorlichtings- en bewustmakingsprojecten met betrekking tot bewapening, vluchtelingen, baanloosheid, etc. Waarbij dan nogmaals onderstreept moet worden, dat heel wat katholieken niet in parochie-verband zeer veel diaconaal werk verzetten. Het sinds eind 1986 bestaande Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad poogt een overzicht van al deze diaconale hulpverlening door parochies op te stellen, juist zoals ook gewerkt wordt aan een overzicht van de vele katholieke diaconale fondsen in Nederland, hun doelstellingen, hun criteria voor subsidiëring etc.

De kerk als aanbieder van zorg

De vraag die nu naar aanleiding van Hazenkamps artikel aan de orde is, is deze: moet het CDA meer dan tot dusverre bij de bepleite overgang van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij de beleving van de verantwoordelijkheid van de daarvoor in aanmerking komende samenlevingsverbanden, waaronder uitdrukkelijk óók de kerk, uitlokken en beschermen in een beleid dat voorziet in de noodzakelijke voorwaarden voor die overgang? Moet de kerk als aanbieder van (meer) zorg geleidelijk in de gelegenheid worden gesteld de verantwoordelijkheid

De kerken oproepen tot meer sociale activiteiten past een overheid niet.

voor de zorg over te nemen, onder andere door maatregelen in de fiscale sfeer (bijvoorbeeld door vergroting van de aftrekbaarheid van 'giften' bij belastingaangifte)?

De kerken oproepen tot het dragen van meer verantwoordelijkheid voor sociale en maatschappelijke activiteiten, omdat de overheid teruggreden wil/moet, past een politieke partij niet. De partijen moeten zorgen dat de overheid in staat gesteld wordt tot het creëren en handhaven van een leefbaar basisplatform voor elke Nederlander. De kerken moeten de partijen oproepen terdege rekening te houden met de mensen aan de onderkant van de samenleving, en zeker een partij die zich door het Evangelie van Jezus Christus wil laten gezeggen moet voorop lopen bij het inspannende en veeleisende werk voor een vorm van zorgzame samenleving, die maatschappelijk zwakkeren tot hun *recht* laat komen.

Om vervolgens een werkelijk zinvol persoonlijk en sociaal leven op dat basisplatform mogelijk te maken, is de inzet van vele medemensen in allerlei vormen van vrijwillige hulp, georganiseerd of niet, noodzakelijk. Het is de taak van de overheid, en dus ook van de politieke partijen, om de voorwaarden te scheppen dat dit

11. Over de verhouding van dit begrip 'diaconie' ten opzichte van de reformatische begrippen 'diaconia/diaconaat/diaconie', zie *Werkdocument LPO*, t a p. S.22.

particulier zorg-initiatief zich daadwerkelijk manifesteren kan. Met de speciale levensbeschouwelijke inkleuring of herkomst van dat particulier initiatief moet de overheid, en moeten dus ook de politieke partijen geen bemoeienis hebben. De overheid moet die inkleuring ook niet onmogelijk maken door het stellen van te hoge kwantitatieve subsidiedrempels, door het opleggen van regionalisatie en veralgemening van zorgvoorzieningen. Maar zij moet de institutionele kerken niet benaderen als aparte instanties voor structurele tweede-lijns welzijnszorg. Die tijd is voorbij. Gerechtigheid en naastenliefde hebben elkaar omhelsd, en dienen elkaar niet meer los te laten.

Hoe moet de overheid, hoe moeten politieke partijen dan met de kerken omgaan?

De juiste benadering van het probleem lijkt mij die beschouwing welke mensen als uitgangspunt neemt, en niet instanties of instituten. Katholieken en reformatorische christenen zijn mensen die, Nederlands staatsburger zijnde, mede door hun christelijk geloof zich verantwoordelijk weten voor hun medemensen, dichtbij en veraf. Zij onderschrijven in CDA-verband een concept van de overheid die van hen de zorg opgedragen heeft gekregen voor de inrichting en instandhouding van een menselijke samenleving, waarin elk mens tot zijn/haar recht komt. Zij kritiseren structuren van economische, sociale of politieke aard, die aan dat recht tekort doen, en zetten zich in voor verbetering daarvan. Anderzijds zijn zij de overtuiging toegedaan, dat mens-zijn betekend verantwoording dragen kunnen voor de inrichting van het eigen bestaan en dat van anderen, voor het oog van God. Mensen tot hun recht laten komen betekent hen in staat stellen tot het dragen van persoonlijke en sociale verantwoordelijkheid. Christenen (en ik hoop: *alle* Christenen) wijzen daarom een conceptie van mens-zijn af, die mensen principieel degradeert tot louter afhankelijke wezens, afhankelijk

van de overheid, van de bureaucratie, van de partij, van de kerk, van subsidies en uitkeringen, van al die economische, sociale, culturele, monetaire, financiële, politieke en militaire machten die de samenleving en de mensen daarin in hun greep hebben. Mensen moeten dragers van hun eigen en ondersteuners van andermans bestaan kunnen zijn, zonder vormen van slaafse afhankelijkheid te scheppen. In dat engagement voor een menswaardig bestaan voor allen, dichtbij en veraf, vinden christenen elkaar, ook in het verband van hun kerken. Zij zullen ook de wegen van kerkelijke organisatie inschakelen willen en kunnen, om die taak van voortgezette menswording te kunnen waarmaken. Als zij in en vanuit dergelijke kerkelijke verbanden om ondersteuning van de overheid vragen bij hun vrijwillige maar onontbeerlijke sociale en maatschappelijke werk, verwachten zij die steun te ontvangen, omdat hun conceptie van overheidszorg het verlenen van die ondersteuning impliceert, en omdat zij die overheid door het betalen van belastingen daartoe in staat stellen.

Natuurlijk zijn niet alleen in het CDA christenen te vinden. Er zijn christenen in elk van de Nederlandse politieke partijen te vinden. Christenen hebben niet als collectiviteit een eenduidige opvatting over de rol van de overheid, over de inrichting van de samenleving en over de rol daarin van de kerken. Maar op persoonlijke titel schrijvend, meen ik te mogen stellen, dat de christen-democratische visie correspondeert met wat ik in de voorgaande alinea naar voren bracht. Een samenleving die mensen vermorzelt ofwel door de krachten van ongelimiteerde competitie ofwel door die van collectivistische dwang beantwoordt niet aan evangelische eisen.

Streven naar voortdurende verandering van de samenleving in het licht van Christus' boodschap is de opgave die aan alle gelovigen is gesteld. Zij krijgen daarbij de steun en medewerking van velen die niet vanuit een evangelische inspiratie toch

voor de zelfde opgave van voortgaande humanisering van de samenleving willen staan. De kerken hebben geen monopolie in dezen. Het lijkt dan ook wat annexionistisch gedacht, als Hazenkamp voorstelt een 'maatschappelijk lidmaatschap van de kerk' te introduceren naast het tot dusverre bestaande doop- en belijdenislidmaatschap van de kerk. Laat de kerken geloofsgemeenschappen blijven; laat ze niet ontaarden tot clubs van maatschappelijk gelijkgezinden ongeacht doop en belijdenis. We komen dan uit bij de door Benjamin Franklin gepropageerde vooruitgangsgerichte clubs van welgestelde burgers uit de deïstische verlichtingstijd, voor wie de status quo toch veelal bepa-

lend was voor hun maatschappelijk perspectief.

Maar er is niets tegen als mensen die bovenstaande opvattingen over mens en samenleving, over overheid en particulier initiatief delen, lid worden van een brede evangelisch geïnspireerde volkspartij als het CDA, die allerminst uit is op het handhaven van onrechtvaardige menselijke verhoudingen.

